

Waldemar Furmanek

Wspomaganie rozwoju wyobraźni moralnej zadaniem dydaktyki informatyki

---

Dydaktyka Informatyki 1, 219-228

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Waldemar Furmanek

WSPOMAGANIE ROZWOJU WYOBRAŹNI MORALNEJ ZADANIEM DYDAKTYKI INFORMATYKI*

Wprowadzenie

Dydaktyka informatyki ciągle jeszcze poszukuje własnej tożsamości pedagogicznej. W tych poczynaniach dąży również do określenia swoistego dla niej przedmiotu badań. Konieczne jest w związku z tym przypomnienie, że *informatyka (elementy informatyki, podstawy informatyki)* – jako przedmiot szkolny występujący w szkołach ogólnokształcących – powinien należeć do kanonu wykształcenia ogólnego. Podstawowe treści z zakresu technologii informacyjnych (*informatyki*) powinny mieć swoje miejsce w treściach kanonu wykształcenia każdego człowieka. Umiejętności związane z tymi technologiami należą – na obecnym etapie rozwoju cywilizacyjnego – do tzw. umiejętności kluczowych (Furmanek W., 2002).

W tym kontekście ważne jest pytanie o to, w jakim kontekście metodologicznym owe treści kształcenia powinny występować w systemie kształcenia ogólnego. Odpowiedź na to pytanie wyznacza kierunki rozwiązań pedagogicznych. Stoję jednoznacznie na stanowisku, iż w niedalekiej przyszłości treści te znajdą się w systemie treści edukacji ogólnotechnicznej, bowiem taka jest ich natura. Świadomy jestem tego, że moje stanowisko w tym zakresie może dziś budzić sprzeciw ze strony nauczycieli informatyki.

W związku z tak postrzeganym zagadnieniem miejsca edukacji informacyjnej w kształceniu ogólnym pragnę w niniejszym opracowaniu zwrócić uwagę na kategorię teleologii wychowania, jaką jest wspomaganie rozwoju zdolności poznawczych uczniów.

W zbiorze dyspozycji psychicznych należących do kategorii zdolności poznawczych pedagodzy wyróżniają przede wszystkim następujące: zdolność obserwacji (świadomego i ukierunkowanego spostrzegania), wyobraźni, rozumienia, myślenia, języka (mowy), dyspozycje pamięci, uwagę. Kolejność wymienionych zdolności nie jest tutaj przypadkowa. W dalszej części opracowania zatrzymam się nad jednym z problemów dydaktyki należących do problematyki wspomaganie rozwoju wyobraźni jako zadaniem pedagogicznym.

---

*Artykuł przygotowany na konferencję *Pedagogika i informatyka*, UŚ, Cieszyn 2003.

Wyobraźnia jako kategoria dydaktyki

Znaczenie rozwoju wyobraźni wzrasta zawsze w okresach intensywnych przemian kulturowych i cywilizacyjnych. Bez wątplenia jesteśmy świadkami i uczestnikami takich przemian. Odchodzi cywilizacja industrialna; nadchodzi cywilizacja informacyjna. Co przyniesie ona dla każdego z nas? Jak będzie zmieniała się jakość naszego życia? Związane z tym jest pytanie o charakter przemian dotyczących jakości świata.

Jak zauważa J. Górniewicz (2001: 89) „przyjmuje się hipotezę, że rozwój wyobraźni ludzi przez różne zabiegi edukacyjne może w przyszłości przyczynić się do uratowania ziemskiego świata. Lista zagrożeń jest długa. Obejmuje ona kwestie polityczne i ekonomiczne, demograficzne i socjalne, energetyczne i socjologiczne...”

Pedagogiczna problematyka wyobraźni obejmuje rozmaite przedmioty badań pedagogicznych. Dotyczą one przede wszystkim osób uczestniczących w procesach pedagogicznych. Bez wyobraźni ich funkcjonowanie byłoby niemożliwe. Zauważmy więc jej konieczną obecność w aktywności reformatatorów systemu oświaty, dydaktyków i nauczycieli niezależnie od prezentowanej specjalności. Bez wyobraźni niemożliwa byłaby ich działalność pedagogiczna.

Najistotniejsze dla nas są kwestie teleologii wychowania, a w tym problem wspomaganie rozwoju wyobraźni uczniów.

Inaczej rzecz ujmując, interesuje nas to, na ile w działaniach pedagogicznych nauczycieli *informatyki powinny być obecne zadania teleologiczne związane ze wspomaganie rozwoju wyobraźni uczniów*. Problematyka ta ma także bardzo zróżnicowany charakter. Obejmuje przede wszystkim transformację osiągnięć badań naukowych nad wyobraźnią – przeprowadzonych w psychologii, w tym w psychologii twórczości, ale także w socjologii czy filozofii. Taka transformacja nie może być zabiegiem o mechanicznym charakterze. Wymaga refleksji merytorycznej i metodologicznej.

Ma ona także wymiar praktyczny, czysto metodyczny. Wiąże się to z pytaniem, jak konstruować sytuacje dydaktyczno-wychowawcze, aby wspomagać rozwój wyobraźni uczniów na określonym poziomie edukacji.

Dla nas szczególnym przedmiotem zainteresowań są dydaktyczne problemy rozwoju jednego rodzaju wyobraźni, jakim jest wyobraźnia moralna. Ze zrozumiałych względów problematyka ta łączy w sobie dwa aspekty analizy. Po pierwsze, istotę wyobraźni moralnej i jej związki z innymi rodzajami wyobraźni; po drugie, praktyczne dyrektywy rozwijania tego rodzaju wyobraźni w działalności nauczycieli *techniki-informatyki* czy tylko *informatyki*.

Pojęcie wyobraźni

Jeżeli zastosujemy metodę heurystyki do analizy słowa *wyobraźnia*, to wskazujemy na dynamiczne połączenie procesu przywoływania do istnienia obrazów

umysłowych. Z tego powodu E. Franus (1978: 68) definiuje wyobraźnię jako *proces umysłowy pochodzenia zmysłowego*. Obrazy przywoływane w procesie *obrazowania* nie są jednak wyłącznie śladami pamięci obrazowej. Są w sposób szczególny przez wyobraźnię zmodyfikowane. Z tego powodu E. Franus w cytowanej pracy nazywa je *wtórnymi obrazami pochodzenia zmysłowego*. Owa *wtórność* jest wynikiem transformacji spostrzeżeń i swoistej koincydencji obrazów, jaka zachodzi w umyśle człowieka. W procesie tym są ślady dotychczasowych doświadczeń człowieka. „Zmysł wzroku dostarcza człowiekowi najwięcej danych o świecie, w jakim przyszło mu żyć. Jakby naturalnym przedłużeniem wzroku jest specyficzna zdolność do wywoływania obrazów umysłowych pozbawionych aktualności informacji dostarczanych przez ten umysł. Zdolnością tą jest właśnie wyobraźnia” (J. Górniewicz, 2001: 91). Człowiek, spozostzegając rzeczywistość, odbiera wiele bodźców. Wyobraźnia korzysta z tych informacji niezależnie od ich charakteru. Mogą one bowiem wiązać się z uwagą, emocjami, empatią, intuicją, czy być efektem konkretnych procesów myślowych, jakie aktywizuje człowiek w kontakcie z danym źródłem informacji. W samym akcie percepcyjnym następuje przetworzenie owych informacji, ich specyficzna strukturalizacja. Pojawia się nowa struktura danych adekwatna do swoistych właściwości człowieka. Jest to wyobrażenie jako wtórny obraz umysłowy pochodzenia zmysłowego. Opiera się na tzw. *schemacie wyobrażeniowym*, stanowiącym strukturę cech mocnych spostrzeganej rzeczywistości. Dzięki temu człowiek już w procesie percepcji, korzystając z zasobów własnych schematów wyobrażeniowych, uzupełnia np. niepełny obraz przedmiotu, czy dany ciąg informacji (ekstrapolacja czy interpolacja). Jednocześnie – co zauważa E. Franus – ta forma kodowania nowych, spostrzeganych informacji, jest najoszczędniejszym sposobem ich przechowywania. Wyobrażenia są tworzywem wszelkich procesów wyobraźni. To ich cechy i treść decydują o charakterze i przebiegu procesów umysłowych. Oprócz schematyzmu, wyobrażenia charakteryzują się więc *mglistością* i *fragmentarycznością*.

Wyobraźnia jest procesem podporządkowanym myśleniu (por.: E. Franus, 1978). Wyobraźnia obecna jest we wszystkich tych poczynaniach człowieka, w których mamy do czynienia ze zjawiskami choćby częściowo znanymi, wcześniej doświadczanymi, które pojawiają się jednak w nowych okolicznościach lub w zmienionej strukturze. To wymusza intelektualną aktywność człowieka.

„Wyobraźnia stanowi niezwykle istotną dyspozycję psychiczną człowieka niezbędną w jego codziennej aktywności, a przez swe odniesienie do przyszłości stanowi sama w sobie źródło marzeń o lepszym życiu danej osoby i lepszym świecie, w jakim chciałaby ona życie dzielić z innymi” (J. Górniewicz, 1991).

Znaczenie rozwoju wyobraźni

Problematyka rozwijania wyobraźni zyskuje na znaczeniu zawsze w okresach intensywnego rozwoju człowieka. W przypadku młodzieży jest to nie tylko okres

szkolny i wymagania poszczególnych dziedzin edukacji, ale przede wszystkim świadome przygotowywanie się do rozwiązywania problemów egzystencjalnych. Warto w tym miejscu zauważyć, że takim zdarzeniem dla każdego człowieka jest odpowiedź na pytania: *Co dalej? Kim być? Jaką przyszłość dla siebie wybrać? Czy podjąć pracę zawodową? Jak i Gdzie? Czy podjąć dalsze kształcenie? Gdzie? Dlaczego?* Rozwój zawodowy człowieka, procesy wyboru edukacji i zawodu to procesy wieloletnie i podstawowe w życiu każdego człowieka. Bez dobrze rozwiniętych procesów wyobraźni trudno z podanymi problemami egzystencjalnymi samemu sobie poradzić.

Problematyka wyobraźni zyskuje szczególne znaczenie w okresach kryzysowych zarówno tych w wymiarze osobowym, jak i społecznym. Przywołuje się wówczas doświadczenie z lat poprzednich, własne lub minionych pokoleń. Współczesność charakteryzuje się jednak dużą dynamiką zmian, nowe sytuacje niemal w niczym nie przypominają sytuacji z minionych lat, często mają charakter totalny, wpływają na całą biografię człowieka.

Mobilność zawodowa, konieczność uczenia się przez całe życie, gwałtowne przemiany w procesach pracy zawodowej zmuszają człowieka do kreowania nowych form postępowania w nowych sytuacjach. Ich zaplanowanie i przygotowanie się do nich wymaga dobrze rozwiniętej wyobraźni.

Globalizacja i wielokulturowość, swobodny przepływ informacji, powszechność mediów, Internetu i technologii informacyjnych zmusza człowieka do kreatywnego działania. Cywilizacja informacyjna to cywilizacja ludzi działających twórczo. Bez wyobraźni takie działanie jest po prostu niemożliwe.

Wyobraźnia moralna. Eksplikacja pojęcia

Wyobraźnia moralna to specyficzny rodzaj wyobraźni. Można wyobraźnię klasyfikować z uwagi na charakter dominujących treści wyobrażeń. Wyróżniamy więc wyobraźnię: techniczną, matematyczną, polityczną. W tym rozumieniu mówimy o wyobraźni moralnej. Poprzez swoje odniesienie do etyki, moralności i filozofii moralnej ma ona kontekst aksjologiczny. Fakt, że włączona jest w strukturę procesów psychicznych człowieka nadaje jej wymiaru psychologicznego. To zaś, iż wypełniana będzie treścią zjawisk życia społecznego (postępowania w sytuacjach interpersonalnych) nadaje jej zabarwienie socjologiczne.

W niniejszym opracowaniu skupimy się na analizie zjawisk wyobraźni w kontekście zachowań i postępowania człowieka wartościowanych z punktu widzenia kryteriów etycznych. W tym ujęciu – zauważa J. Górniewicz (2001: 104) – wyobraźnia moralna może występować w podwójnym znaczeniu. „Raz dlatego, że także jej zobiektywizowane wytwory, inni ludzie i sam podmiot oceniają. Po drugie podmiot, wydawszy negatywną ocenę o projektowanym przedsięwzięciu, może zaniechać takiego działania. Wówczas już w płaszczyźnie wyobraźni zachodzi niejako wewnętrzna krytyka perspektywnych działań”. Warto dodać, że podstawą tych ocen jest zarówno system wartości moralnych zinternalizowanych przez jednost-

kę, jak też jej doświadczenie życiowe, a w tym także stosowane i sprawdzone przez daną osobę jej dotychczasowe zachowania. Ta właśnie krytyka oparta na kryteriach etycznych, w tym realizowana ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzialności ma walor rozwojowy, ważny dla procesów pedagogicznych.

Termin *wyobraźnia moralna*, jak podaje J. Górniewicz (1991) wprowadzony został przez Z. Bieńkowskiego (1984). Określono nim obszar zjawisk moralnych, obejmujący sytuację, gdy podmiot uświadamia sobie popełnionych przez siebie czynów. Wiąże się więc ze świadomością *odpowiedzialności za...*. W ujęciu tym wyobraźnia moralna dotyczy przeszłych zdarzeń. Nie jest to zgodne z istotą samej wyobraźni, która w tym przypadku ma raczej charakter pamięci obrazów. Człowiek dzięki perspektywnemu postrzeganiu wyników działania, czyli stanów antycypowanych jest w stanie wyobrazić sobie wymiary przyszłych zdarzeń (wyników). Może je więc ocenić. „Człowiek kierujący się w swoim życiu wyobraźnią moralną dotyka przyszłości i to ona to stanowi wewnętrzny mechanizm oceny jego działalności” (J. Górniewicz, 1991: 105). Podmiot przewiduje bowiem (na podstawie dotychczasowych doświadczeń, swojej wiedzy i zdolności, a także wrażliwości) skutki swojego działania, dla siebie, dla innych osób, dla środowiska. Fakty już używane w działaniu potwierdzają lub zaprzeczają przewidywaniom człowieka.

Wyobraźnia moralna a odpowiedzialność

Wyobraźnię moralną za J. Górniewiczem (1991) można rozumieć jako dyspozycję psychiczną do przewidywania następstw aktualnie podejmowanych działań i branie za nie odpowiedzialności. Ważne jest to, że wyobraźnią obejmujemy także poczucie odpowiedzialności za już pomyślane, czy ledwie może odczute obrazy i idee. Podmiot dokonuje przedświadomościowej selekcji możliwych wariantów, odrzuca te, które są sprzeczne z jego uwewnętrznionym i stosowanym systemem wartości. W tym znaczeniu wyobraźnia moralna jest swoistą postawą człowieka wobec tego, co ma zamiar czynić. *Jest sumieniem moralnym człowieka.*

Oceniając przyszłe wyniki planowanych poczynań, człowiek jest gotów ponieść konsekwencje za to wszystko, co one spowodują (nagrodę – gdy okażą się pozytywne, karę – gdy okażą się szkodliwe). Zauważamy więc, że wyobraźnia moralna wiąże się z odwagą i rozważą człowieka działającego. To one w istocie położone na szalę ocen wpływają na decyzję człowieka. Nadmiar rozważa hamuje odwagę, uniemożliwia często jakiegokolwiek działanie. Wśród rozmaitych sytuacji bodźcowych stymulujących człowieka do działania w jego środowisku życia znajdują się także i takie, w których człowiek staje przed koniecznością oceny i przyjęcia (bądź odrzucenia – konsekwencji za skutki swojego działania, w tym także za uzyskaną zmianę relacji w rzeczywistości jego życia. „Człowiek staje się człowiekiem... gdy rodzi się poczucie odpowiedzialności, gdy odkrywa siebie jako istotę odpowiedzialną...” pisze J. Galarowicz (1993: 11).

Odpowiedzialność to wartość, którą można rozpatrywać w różnych kategoriach naszego życia codziennego¹. Mogą przy tym zaistnieć cztery rozmaite sytuacje, które wyróżnia R. Ingarden (1972: 78):

a) Ktoś ponosi odpowiedzialność za coś, albo inaczej mówiąc jest odpowiedzialny za coś.

b) Ktoś bierze odpowiedzialność za coś.

c) Ktoś jest za coś pociągany do odpowiedzialności.

d) Ktoś działa odpowiedzialnie...

K. Sośnicki (1973: 83) wyróżnia trzy rodzaje odpowiedzialności: fizyczną, psychologiczną i moralną. Odpowiedzialność fizyczna to odpowiedzialność za wykonanie czynu, odpowiedzialność psychologiczna związana jest z negatywnym wpływem cech charakteru jednostki na działanie, odpowiedzialność moralna dotyczy sytuacji potencjalnych. Człowiek czuje się odpowiedzialny już nawet za pomyślenie, wyobrażenie sobie jakiegoś stanu zjawisk. Ocena moralna czynu jeszcze niepełnionego jest wyrazem samokontroli, wrażliwości sumienia jako czynnika oceniającego postępowania człowieka według przyjętych i respektowanych przez niego wartości. Sumienie w tym rozumieniu jest odpowiedzią na relację między czynem pomyślanym, a jego potencjalnym skutkiem.

Odpowiedzialność jest postawą znajdującą swoje źródło w godności człowieka. Wyraża się ona w świadomym reagowaniu na wartości, które wywołują nie tylko aktywność emocjonalno-oceniającą i intelektualną, ale także względnie trwałe dyspozycje do zachowania się wobec wartości. Odpowiedzialnym w tym kontekście nazwiemy człowieka, który: rozumiejąc skutki swoich działań chce za nie ponosić konsekwencje; stara się, pokonując różne przeszkody, swoje zadania i powinności wykonać jak najlepiej; jest odważny, ale przede wszystkim kieruje się rozumem, *działa rozumnie*. Odpowiedzialny to człowiek: wspaniałomyślny, bezinteresownie otwarty na wartości, na zjawiska, z jakimi się spotyka, to człowiek godny zaufania, z czym wiąże się konieczność jego kompetencji, merytorycznej rozumności problemów, których zjawiska dotyczą.

Wyobrażenia moralna a aktywność człowieka

Problematyka rozwoju wyobraźni moralnej nie może pomijać związków zachodzących między wyobraźnią a zachowaniami i postępowaniami człowieka. Na

---

¹ W etyce współczesnej kategoria odpowiedzialności została szeroko opracowana, o czym świadczy bogata literatura. Wymieńmy tylko niektórych autorów: K. Wojtyła (1982, 1985, 1991, 1993), R. Ingarden (1972), F. König (1991), G. Picht (1981), J. Tischner (1982), J. Galarowicz (1981), T. Styczeń (1982), T. Kotarbiński (1987).

ile rozwój wyobraźni moralnej decyduje o wyborach konkretnych zachowań i postępowaniach wychowanków? Zauważmy, że zachowania adaptacyjne oparte są na wyuczonych schematach i modelach działań. Zachowania kreatywne wymuszają udział wyobraźni. Postawy twórczej aktywności człowieka ujawniają się w zachowaniach nietypowych, niestandardowych, transgresyjnych.

Postępowania człowieka, traktowane jako kategoria pedagogiki humanistycznej, są wzbogacone o sens zachowaniami. Wydaje się, że właśnie w postępowaniu człowieka dostrzegać należy zasadnicze powiązanie wyobraźni moralnej i odpowiedzialności.

Wyobraźnia moralna ujawnia się w różnych zjawiskach życia. Jest obecna w kontaktach między ludźmi, zapobiegając schematyzmowi działania, ograniczając działania infantylne czy ośmieszające daną osobę. Uwrażliwia na potrzeby i uczucia innych osób, jest motywującym czynnikiem do działań zapobiegających krzywdzeniu innych, bądź działań planujących wspieranie potrzebujących. Wiąże się z poziomem intuicji i empatii. Wyobraźnia moralna – co zauważa J. Górniewicz (1991) – jest źródłem zachowań tolerancyjnych człowieka. Opierają się one na rozumieniu potrzeb i oczekiwań innego człowieka.

Wyobraźnia moralna jest ważnym źródłem refleksji świadomościowej. Może być zdolnością warunkującą procesy doskonalenia i samodoskonalenia (samowychowania). Samorealizacja jest ściśle związana z systemem wartości człowieka. To on może aktualizować i doskonalić swoje kompetencje w zakresie czynienia dobra lub zła. Przewyciężenie tendencji do czynienia zła wymaga pracy nad sobą. W tym procesie ważna jest rola wyobraźni moralnej.

Ten krótki przegląd właściwości wyobraźni moralnej uświadamia, że jest ona wielorako powiązana z innymi dyspozycjami psychicznymi, stanowi osnowę i ważną właściwość osoby, wskazuje na poziom dojrzałości moralnej.

Wspomaganie rozwoju wyobraźni moralnej zadaniem dydaktyki informatyki

Omówiona istota wyobraźni moralnej uświadamia jej pedagogiczny sens i znaczenie. Trudno więc nie pytać o to, czy i na ile powinna ta kategoria być przyjęta za kategorię współczesnej dydaktyki informatyki. Warto przypomnieć, że w naszych rozważaniach przez określenie *informatyka* rozumiemy przedmiot szkolny występujący w planach nauczania szkół ogólnokształcących i zawodowych. Pytamy więc jednoznacznie, czy rozwijanie wyobraźni moralnej powinno być przyjęte za jedną z ważniejszych idei teleologii dydaktyki informatyki? Odpowiedź jest oczywista, tak.

W literaturze dotyczącej zagadnień wyobraźni podejmowane są rozmaite problemy szczegółowe. Pierwszym z nich jest sprawa, czy i na ile wyobraźnia jest

zdolnością, którą można rozwijać? Na ile jest ona wyuczalna. E. Franus (1978) stwierdza, że *wyuczalność jest niezależną zdolnością poznawczą*.

Z uwagi na to, że wyobraźnia jest procesem umysłowym podporządkowanym myśleniu słowno-pojęciowemu, procesy wspomagania jej rozwoju powinny być włączane w procesy rozwoju myślenia uczniów. Ponieważ rozwijanie myślenia realizowane jest najskuteczniej na drodze rozwiązywania zadań, stąd podstawową strategią dydaktyczną wspomagania rozwoju wyobraźni jest konstruowanie takich sytuacji zadaniowych, w których wychowanek zmuszony będzie aktywizować procesy wyobraźni, rozwijając intencjonalnie poszczególne cechy różnych rodzajów wyobraźni.

Przestrzeń edukacyjna jest zawsze przestrzenią aksjologiczną. Im bogatsze jest środowisko technicznej aktywności człowieka, tym bogatsza jest jego przestrzeń aksjologiczna.

Edukacja informacyjna jako ważny komponent systemu kształcenia zarówno ogólnego, jak i zawodowego na trwale wpisała się już w codzienność życia oświatowego. Technologie informacyjne stawiają przed pedagogiką nowe i niezmiernie trudne wyzwania. Przykładowo więc, nowe media są potężnymi narzędziami edukacji i kulturowego bogactwa, działalności handlowej i uczestnictwa w polityce, dialogu międzykulturowego i wzajemnego zrozumienia. Zauważyć wypada, że wszystkie środki przekazu, które mogą być wykorzystane dla dobra osób i wspólnot, mogą być jednocześnie narzędziem wyzysku, manipulacji, dominacji i niszczenia. *Internet* jest najnowszym i pod wieloma względami najpotężniejszym z mediów.

Internet ma wiele dobrych zastosowań, sporo jednak szkody może wyrządzić jego niewłaściwe wykorzystanie. Pojawia się w tym kontekście kwestia rozwijania podczas zajęć z informatyki wyobraźni moralnej i ściśle z nią powiązanej odpowiedzialności. Przedstawione wcześniej problemy, dotyczące tych kategorii, wskazują na kierunki dalszych koniecznych prac badawczych i rozwiązań dydaktycznych. Podstawowy problem etyczny jest następujący: osoba ludzka i społeczność są celem i miarą stosowania technologii informacyjnych oraz środków społecznego przekazu. „Komunikacja powinna przebiegać od osoby do osoby i służyć integralnemu rozwojowi osób” (*Etyka*).

Trudno więc nie przyjąć stwierdzenia, że wychowanie nie może pomijać żadnej z tych właściwości istoty ludzkiej, które nadają jej swoiste i niepowtarzalne wymiary. Człowieczeństwo jest bowiem tożsame z odpowiedzialnością.

Zakończenie

Edukacja informacyjna (niezależnie od poziomu i form edukacji) nie może pomijać tego wszystkiego, co dzieje się we współczesnej pedagogice, która przechodzi także swój kolejny burzliwy etap rozwoju.

Siatka problemowa jest w tym przypadku niezwykle rozległa. Dydaktyka wartości obejmuje cały system. Ich wzajemne powiązania rzutują także na rozwiązania pedagogiczne proponowane dla praktyki oświatowej.

Studia nad problemem odpowiedzialności ukazują, że badacze traktują tę kategorię jako *centralny punkt etycznej sfery człowieka*. Ujawnia się on w doświadczeniu moralnym, czyli takim, w którym człowiek poddaje wartościowaniu spotkane zjawiska. W tym też znaczeniu uważa się odpowiedzialność za *jądro doświadczenia moralnego człowieka*.

Rozwijanie odpowiedzialności w procesach edukacji informacyjnej, powiązane z rozwojem wyobraźni moralnej człowieka, staje się więc swoistym wyzwaniem dla współczesnej dydaktyki informatyki.

Literatura

- Bieńkowski Z., 1984, *W skali wyobraźni*, Warszawa.
- Buber M., 1976, *Odpowiedzialność jednostkowa*. „W drodze”, nr 1(29).
- Edukacja Aksjologiczna*, t.2., 1995, *Odpowiedzialność pedagoga*. Pod red. K. Olbrycht. Kraków.
- Etyka w internecie*. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. <http://www.opoka.org.pl>
INCLUDEPICTURE \d „/images/img2003/logo_0.gif”
- Etyka w środkach masowego przekazu*. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. [w:] http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/etyka...
- Franus E., 1978, *Myślenie techniczne*, Ossolineum.
- Frączek Z., 2002, *Edukacja aksjologiczna wobec potrzeb współczesności*, Rzeszów .
- Furmanek W., 2003, *Wychowanie do odpowiedzialności zadaniem edukacji informacyjnej*. Referat na konferencję. Kraków.
- Furmanek W., 2002, *Kluczowe umiejętności technologii informacyjnych (eksplikacja pojęć)* [w:] S. Juszczyk (red.), *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, Toruń.
- Furmanek W., 1995, *Wychowanie do odpowiedzialności*, Rzeszów.
- Furmanek W., 1995, *Upowszechnienie mediów a wychowanie do odpowiedzialności, Multimedia w nauce i kulturze*. Pod red. A. Zająca i W. Strykowskiego. Tarnów.
- Furmanek W., 1996, *Wychowanie do odpowiedzialnej wolności w okresie upowszechnienia mediów. Nowoczesna technika w nauce, kulturze i oświacie*, Pod red. A. Zająca i W. Strykowskiego. Tarnów.
- Galarowicz J., 1993, *Powołani do odpowiedzialności. Elementarz etyczny*, Kraków.
- Gill D. W., 2003, *W jaki sposób wychodzić z etycznych kryzysów?* „Gazeta IT” nr 6(14).
- Górniewicz J., 1991, *Wstęp do pedagogicznej analizy problematyki wyobraźni*, Toruń.
- Górniewicz J., 2001, *Kategorie pedagogiczne*, Wyd. Uniw. Warm.-Maz.
- Homplewicz J., 1996, *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów.
- Ingarden R., 1975, *Książeczka o człowieku*, Kraków.
- Kozielecki J., 1995, *Koniec wieku nieodpowiedzialności*, Warszawa.
- Krąpiec M., 1991, *Człowiek w kulturze*, Lublin.
- Olbrycht K., 2000, *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*. Wyd. UŚI, Katowice.
- Ostrowska K., 1995, *Poczucie odpowiedzialności jako element dojrzałej osobowości*, [w:] *Edukacja Aksjologiczna*, t.2, *Odpowiedzialność pedagoga*, Pod red. K. Olbrycht. Kraków.
- Pasterniak W., 1995, *Przestrzeń edukacyjna*, Zielona Góra.

- Pasterniak W, 1991, *O dydaktycznej teorii wartości*, Goleniów.
- Siemieniecki B., 2003, *Edukacja medialna i technologia informacyjna w dobie reform kształcenia nauczycieli*. „Gazeta IT”, nr 6(14).
- Sośnicki K., 1973, *Teoria środków wychowania*, Warszawa.
- Styczeń T., 1984, *W drodze do etyki*, Lublin.
- Suchodolski B., Wojnar I. (red.), 1988, *Humanizm i edukacja humanistyczna*, Wybór tekstów. Warszawa.
- Szostek A., 1993, *Pogadanki z etyki*, Częstochowa.
- Tischner J., 1982, *Etyka wartości i nadziei*, [w:] D.von Hildebrand i inni: *Wobec wartości*. Poznań
- Tischner J., 1982, *Myślenie według wartości*, Kraków.
- Wojtyła K., 1991, *Człowiek w polu odpowiedzialności*, Lublin – Rzym.
- Wojtyła K., 1983, *Elementarz etyczny*, Lublin.
- Wojtyła K., 1962, *Miłość i odpowiedzialność*, Kraków.
- Żechowska B., 1994, *Odpowiedzialność jako wartość i warunki jej zaistnienia w kształceniu pedagogów*, [w:] *Ewolucja tożsamości pedagogiki*. Pod red. H. Kwiatkowskiej, Warszawa .